

ПОСТАТЬ ЖІНКИ-БЕРЕГІНИ У ДОКУМЕНТАЛЬНО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ
ПОВІСТІ СОФІЇ ДЕНИСЕНКО «ТІНІ НЕЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»THE WOMAN IN SOFIA DENYSENKO'S DOCUMENTARY-JOURNALISTIC STORY
"SHADOWS OF UNFORGOTTEN ANCESTORS"

Матвіяс О.В.,

*orcid.org/0000-0002-5541-1857**старший викладач кафедри української та іноземних мов**Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського*

Базиляк Н.О.,

*orcid.org/0000-0002-9475-1213**доктор наук з державного управління, кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри української та іноземних мов**Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського*

М'ягkota І.В.,

*orcid.org/0009-0008-9794-8207**викладач кафедри української та іноземних мов**Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського*

У статті досліджується образ жінки-берегині на прикладі документально-публіцистичної повісті Софії Денисенко «Тіні незабутих предків». Актуальність дослідження обумовлена сучасними процесами переосмислення ролі жінки в українській культурі та літературі, що відображаються в національній ідентичності й фольклорі. Образ берегині, як традиційної охоронниці родини, культури та духовних цінностей, стає особливо важливим у контексті суспільних змін і трансформацій в Україні, що відбуваються у XXI столітті.

Метою цієї роботи є виявлення основних рис образу жінки-берегині, таких як її роль у збереженні національної культурної ідентичності та її участь у соціальних змінах. Дослідження базується на аналізі тексту повісті Софії Денисенко та його документального підґрунтя, що дозволяє не лише оцінити художні аспекти твору, але й зрозуміти реальні події, які стали його основою. У творі жінка зображується як символ стійкості, зв'язку з минулим і майбутнім, що віддзеркалює давні архетипи української культури, пов'язані з берегинею – охоронницею дому та національних цінностей [1].

Для досягнення цієї мети були використані методи контент-аналізу, порівняльного аналізу та герменевтичного підходу для інтерпретації символів та образів. Зокрема, через фольклорний підхід, аналізуються архетипи жіночих образів у національній літературі та культурі, що дозволяє простежити еволюцію традиційних уявлень про берегиню від давнини до сучасності [8]. Герменевтичний метод дає змогу краще зрозуміти культурні символи та метафори, використані в повісті, а також їх роль у сучасних дискусіях про жінку в українському суспільстві.

Результати цього дослідження дозволяють глибше зрозуміти образ жінки-берегині не тільки як літературного символу, але й як важливого елементу української національної ідентичності. Цей образ трансформується зберігаючи свою сутність і стаючи частиною сучасних культурних процесів, що відображено як у літературі, так і у фольклорі [8].

Ключові слова: національна ідентичність, архетипи жіночих образів, документальне підґрунтя, літературні символи, духовні цінності.

The article examines the image of a woman using the example of Sofia Denysenko's documentary-journalistic story "Shadows of Unforgotten Ancestors". The relevance of the study is due to modern processes of rethinking the role of women in Ukrainian culture and literature, which are reflected in national identity and folklore. The image of a woman, as a traditional guardian of the family, culture and spiritual values, becomes especially important in the context of social changes and transformations in Ukraine taking place in the 21st century.

The aim of this work is to identify the main features of the image of a woman, such as her role in preserving national cultural identity and her participation in social changes. The study is based on an analysis of the text of Denysenko's story and its documentary background, which allows not only to assess the artistic aspects of the work, but also to understand the real events that became its basis. In the work, a woman is depicted as a symbol of stability, a connection with the past and the future, which reflects ancient archetypes of Ukrainian culture associated with the guardian of the home and national values [1].

To achieve this goal, the methods of content analysis, comparative analysis and hermeneutic approach were used to interpret symbols and images. In particular, through the folklore approach, archetypes of female images in national literature and culture are analyzed, which allows us to trace the evolution of traditional ideas about a woman from antiquity to the present day [8]. The hermeneutic method allows us to better understand the cultural symbols and metaphors used in the story, as well as their role in modern discussions about women in Ukrainian society.

The results of this study allow us to understand more deeply the image of the female protector not only as a literary symbol, but also as an important element of Ukrainian national identity. This image is transformed while preserving its essence and becoming part of modern cultural processes, which is reflected in both literature and folklore [8].

Key words: national identity, archetypes of female images, documentary background, literary symbols, spiritual values.

Постановка проблеми. Документально-публіцистична повість Софії Денисенко «Тіні незабутих предків» є унікальним літературним твором, що поєднує в собі реальні історичні події з художньою інтерпретацією. Авторка акцентує увагу на еволюції образу жінки-берегині, що є важливим елементом традиційної української культури. Образ берегині в українському суспільстві асоціюється з жінкою, яка є охоронницею родини, дому, духовних цінностей та національної ідентичності. Історично жінка-берегиня виступала носієм культурної пам'яті, зберігаючи традиції і підтримуючи спадковість між поколіннями [1; 3].

Традиційний образ жінки-берегині у фольклорі та літературі завжди був пов'язаний із поняттями жертвовності, стійкості та любові до рідної землі [4]. Цей архетип формувався протягом століть у контексті національної боротьби та збереження культурної спадщини. Жінка виступала як символ незламної сили, підтримуючи національні традиції навіть у найскладніші історичні періоди [3; 4]. Проте, у сучасних соціальних умовах ці риси зазнають переосмислення, оскільки роль жінки стає більш багатогранною. У сучасному суспільстві берегиня вже не лише захисниця родинних цінностей, а й активний учасник соціальних та культурних змін [7].

Одним із важливих аспектів дослідження образу жінки-берегині є її культурно-історичне коріння, яке глибоко вкорінене у фольклорі, міфології та літературі України. Жінка-берегиня в українському фольклорі виконує материнську функцію: вона дбає не лише про сімейний добробут, але й про охорону національних традицій і культурних цінностей [2]. В українській культурі цей образ тісно пов'язаний із жінкою-матір'ю, яка несе відповідальність за духовний розвиток нації та передачу моральних цінностей наступним поколінням [6].

Повість Софії Денисенко демонструє, що цей образ не є статичним, а навпаки, постійно розвивається у відповідь на зміни в суспільстві та історичні реалії. У своїй роботі Софія Денисенко підкреслює, що жінка не лише зберігає традиції, але й виступає активною учасницею суспільних процесів, що дозволяє їй залишатися вірною своїй історичній місії в нових умовах [1; 7]. Таке переосмислення ролі жінки відображає сучасні соціальні трансформації, коли жінка виконує не тільки традиційні, але й соціально важливі функції, стаючи учасницею політичних і культурних змін [8].

Значущість повісті полягає у тому, що вона досліджує перетин історичних подій із сучасними

тенденціями в українській культурі. Авторка показує, як образ жінки-берегині, що зберігся в національній літературі протягом століть, трансформується в активну силу, здатну впливати на соціальні зміни. Софія Денисенко демонструє, що жінка в сучасному світі може поєднувати традиційні функції із новими ролями, зберігаючи водночас свою національну ідентичність [4].

Цей підхід демонструє важливість адаптації традиційних архетипів до сучасних потреб і контекстів. У процесі глобалізації та суспільних трансформацій традиційний образ жінки-берегині набуває нових значень, що дозволяє йому залишатися актуальним [6]. Жінка стає не тільки берегинею сімейних цінностей, але й активно впливає на культурні та соціальні зміни в українському суспільстві [7; 8].

Повість Софії Денисенко показує, що, незважаючи на сучасні виклики, важливо зберігати зв'язок із національними традиціями. Авторка звертає увагу на необхідність переосмислення цих традицій відповідно до нових соціальних умов. Завдяки дослідженню символів і метафор, Софія Денисенко демонструє, що образ жінки-берегині залишається важливим елементом національної самосвідомості, хоча й набуває нових рис у сучасних умовах [3; 7].

Отже, зміни в ролі жінки, як їх зображено у повісті Денисенко, відображають еволюцію українського суспільства. Жінка-берегиня більше не є лише символом збереження минулого, але стає ключовою фігурою в сучасних соціальних процесах, що робить її образ багатограним і динамічним [10]. Традиційний архетип берегині перетворюється, дозволяючи жінці зберігати національні традиції, водночас активно реагуючи на нові виклики часу [6].

Аналіз попередніх досліджень. Образ жінки-берегині в українській літературі та фольклорі – це символ, який глибоко вкорінений у культурну та історичну спадщину народу. Дослідження ролі жінки у цьому контексті має довгу історію, починаючи від класичних праць дослідників українського фольклору і до сучасних літературознавчих досліджень. Відомі вчені, такі як Оксана Забужко, Наталя Яковенко та інші, аналізували, як саме образ берегині впливає на формування національної ідентичності та духовного світу українського народу [2; 3].

Оксана Забужко звертає увагу на те, що жінка-берегиня завжди уособлювала ідеал жіночої сили та моральної стійкості. Вона підкреслює, що цей образ глибоко вкорінений у національній свідомості і постає не лише як охоронниця родинного

вогнища, але й як активний учасник боротьби за національну ідентичність. Жінка в цьому контексті є водночас символом збереження та змін, що забезпечують безперервність національної традиції [2]. Відповідно до її досліджень, жінка-берегиня стала основним елементом національної міфології, що виявляється як в літературі, так і в суспільних практиках. Наталя Яковенко аналізує жінку як культурний символ і звертає увагу на її важливу роль у збереженні національної пам'яті. Яковенко вказує, що жінка в українській культурі уособлює не тільки приватне, родинне життя, але й є своєрідним мостом між поколіннями, передаючи національні цінності та культурні практики [3]. Це дозволяє розглядати образ берегині як центральний елемент у формуванні колективної національної свідомості.

Проте, у повісті Софії Денисенко «Тіні незабутих предків», образ жінки-берегині набуває нових рис, які поєднують традиційний підхід із сучасними суспільними викликами. Софія Денисенко акцентує увагу не лише на історичній ролі жінки у збереженні національних цінностей, але й на її сучасному активному внеску у формування суспільної думки та культурної спадщини. У її творі жінка-берегиня виходить за рамки суто традиційної ролі, набуваючи активнішого соціального та історичного значення [9].

Попередні дослідження, що стосуються жіночого образу в українській літературі, зосереджувалися переважно на аналізі класичних творів. Дослідження таких авторів, як Ольга Кобилянська, Марко Вовчок та Ліни Костенко, показують, що жінка завжди була центральним елементом національної літератури, символізуючи не лише сім'ю, але й духовну стійкість і опір [6]. Однак робіт, які спеціально аналізують твори Софії Денисенко, зокрема у контексті постаті жінки-берегині, на сьогодні недостатньо. Це вказує на необхідність аналізу її творчості у сучасному літературознавчому полі.

Дослідження також демонструють, що образ берегині часто є результатом синтезу народних традицій і новітніх соціальних тенденцій [3; 4; 6]. Він виступає символом не лише національної спадщини, а й сучасних соціальних реалій, у яких жінка відіграє важливу роль. Таким чином, образ жінки у повісті Софії Денисенко відображає перехід від традиційної берегині до активної учасниці суспільного життя.

Постановка завдання. Метою цієї статті є всебічний аналіз образу жінки-берегині, представленого в документально-публіцистичній повісті Софії Денисенко «Тіні незабутих пред-

ків». У центрі уваги дослідження – те, як цей образ трансформується під впливом різних історичних обставин та сучасних культурних змін, зокрема, в українському контексті. Це важливо, оскільки жінка-берегиня є не лише фольклорним або традиційним символом, але й актуальною фігурою у сучасних соціальних реаліях.

Основні завдання дослідження:

1. Аналіз трансформації образу жінки-берегині. Образ жінки як берегині сімейного вогнища має давні корені в українській фольклорній традиції, де вона відіграє роль охоронниці моральних цінностей та національної ідентичності [1; 2]. Проте сучасні літературознавчі підходи дозволяють побачити, як цей образ змінюється під впливом історичних викликів, війни, соціальних змін та глобалізації. Зокрема, повість Денисенко відображає, як жінка залишається символом збереження культури і національної пам'яті, але водночас вона перетворюється на активного учасника суспільного і політичного життя [3]. Мета дослідження – показати, що цей процес трансформації не суперечить традиціям, а є їхньою еволюцією у відповідь на сучасні виклики.

2. Вивчення зв'язку між традиційними уявленнями про жінку та її сучасним сприйняттям. У літературі ХХ століття жінка часто зображується як пасивний носій традиційних цінностей, а образ берегині зберігає стереотипні риси. Проте сучасна українська література почала відходити від цього статичного образу, представляючи жінку як активного учасника національного відродження, в тому числі в умовах політичних і культурних змін [6]. Мета статті – показати, як у повісті Софії Денисенко традиційний образ берегині перетворюється на сучасний символ жіночої сили та активності.

3. Порівняння ролі жінки в українській літературі на різних етапах розвитку. Література, як і будь-який культурний феномен, змінюється разом із суспільством. Протягом ХХ століття та в сучасності українська жінка в літературі стала більш багатогранною. Метою дослідження є простежити, як повість Софії Денисенко інтегрує історичний досвід у сучасний контекст, поєднуючи в образі жінки-берегині риси як традиційної берегині сімейного вогнища, так і активної учасниці суспільного життя.

4. Інтерпретація символіки образу берегині у повісті. Жінка-берегиня як символ національної ідентичності є центральною темою у багатьох українських літературних творах. Метою цього дослідження є не лише вивчення того, як цей символ функціонує у контексті повісті, але

й як він поєднує міфологічні, історичні та сучасні аспекти. Образ берегині у творі не є лише фольклорним архетипом, він є носієм історичної пам'яті та спадщини [3; 4].

Отже, дослідження має на меті поглибити розуміння того, як сучасна українська література інтерпретує та трансформує традиційний образ жінки-берегині у відповідь на виклики сучасного суспільства. У цьому контексті, повість Софії Денисенко виступає як важливий текст, що поєднує минуле й теперішнє у контексті збереження національної ідентичності через призму жіночого досвіду.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження образу жінки-берегині у документально-публіцистичній повісті Софії Денисенко «Тіні незабутих предків» було використано кілька методів, які дозволяють поглиблено аналізувати як сам твір, так і його історико-культурний контекст. Вибір цих методів є обґрунтованим, оскільки вони допомагають виявити ключові аспекти образу жінки-берегині в літературі та глибше зрозуміти, як цей образ змінюється під впливом сучасних соціокультурних змін.

Контент-аналіз дозволив вивчити основний текст повісті та виокремити ключові теми, що стосуються жіночої постаті. Зокрема, цей метод показав, що образ жінки-берегині у Денисенко відображає не тільки традиційне уявлення про жінку як охоронницю сім'ї та національних цінностей, але й акцентує увагу на її активній ролі в суспільному житті. Це підтверджується численними символами, пов'язаними з традиційною роллю жінки в українській культурі, такими як родинний дім, спадщина та моральна стійкість.

Порівняльний аналіз дозволив провести паралелі між образом жінки-берегині у творі Денисенко та аналогічними образами в українській літературі XX і XXI століть. Виявилось, що сучасні автори, такі як Марія Матіос та Ліна Костенко, також зображають жінку не лише як пасивну хранительку родинних цінностей, але й як активну учасницю соціальних процесів [2; 7]. Порівняння дозволило визначити спільні риси між класичними та сучасними уявленнями про роль жінки в українській культурі.

Герменевтичний метод дозволив глибше проаналізувати символічне значення жіночої постаті у творі. Символи родини, дому та духовної стійкості, які виступають основними для образу берегині, вимагають детальної інтерпретації, адже вони є носіями національної ідентичності [4; 6]. Водночас, цей метод дав змогу простежити, як сучасні зміни в суспільстві впливають на розви-

ток традиційного образу берегині, роблячи його динамічним [1; 7].

Історико-культурний метод був використаний для аналізу історичного контексту, в якому формується образ берегині. Цей метод дозволив зрозуміти, як історичні події та соціальні зміни вплинули на роль жінки в українській культурі протягом XX і XXI століть [3; 7]. Образ берегині у повісті Денисенко відображає не лише минуле, але й сучасні реалії, коли жінка бере на себе активні ролі у збереженні національної пам'яті та ідентичності [6].

Обговорення результатів дослідження. Матеріалами для цього дослідження слугували як первинні, так і вторинні джерела, що дало змогу провести глибокий і всебічний аналіз образу жінки-берегині у повісті Софії Денисенко «Тіні незабутих предків». Основним джерелом, на якому ґрунтується дослідження, є текст самої повісті «Тіні незабутих предків» Софії Денисенко. У цьому творі авторка звертається до архетипу берегині, використовуючи як традиційні уявлення про жінку-хранительку родинного вогнища, так і сучасні концепції, які стосуються її активної участі в соціальному житті. Повість надає багатий матеріал для контент-аналізу, дозволяючи детально розглянути, як трансформується образ жінки-берегині в умовах соціальних та культурних змін. Відповідно до тексту, жінка виступає не тільки як символ культури й традицій, але й як агент національного відродження, що вказує на її важливу роль у формуванні колективної ідентичності [1].

Вторинними матеріалами для дослідження стали наукові праці, присвячені аналізу жіночого образу в українській літературі та культурі. Важливу роль у цьому відіграли праці Оксани Забужко та Наталі Яковенко, які зосереджуються на культурних і соціальних аспектах жіночої ролі в українському контексті [9; 10]. Оксана Забужко у своїх дослідженнях підкреслює важливість жінки як хранительки національної пам'яті, що є ключовим елементом у формуванні образу берегині у літературі [9]. Наталя Яковенко, у свою чергу, досліджує історичний контекст, в якому жінка виступає як символічний зв'язок між поколіннями, що відображено і в повісті Денисенко [12].

Також для порівняльного аналізу були залучені дослідження, що аналізують трансформацію жіночого образу в новітній українській літературі [11]. У цих працях висвітлюються зміни у сприйнятті жіночих ролей у літературі XX–XXI століть, що дозволяє розглянути, як сучасні соціальні виклики впливають на розвиток традиційних уявлень про берегиню.

Висновки. Образ жінки-берегині у повісті Софії Денисенко «Тіні незабутих предків» справді є багатограним і символічним, що поєднує в собі традиційні та модерні елементи, які відображають еволюцію ролі жінки в українському суспільстві. У традиційному українському суспільстві жінка сприймалася як берегиня родинного вогнища, хранителька моралі та звичаїв, а також духовного спадку народу. Цей образ був ключовим у народній культурі, де жінка мала сакральну роль, пов'язану із забезпеченням гармонії в родині та спільноті. Згідно з дослідженнями, образ берегині часто ототожнювався із жінкою, яка забезпечує не лише матеріальний, а й моральний добробут родини, що відображено у численних фольклорних сюжетах та літературних творах. У «Тінях незабутих предків» Денисенко використовує цей архетип для створення центрального жіночого персонажа, який, незважаючи на складні життєві обставини, залишається вірним традиційним моральним цінностям та зберігає родинний спадок. Це можна розглядати як продовження культурної пам'яті, де жінка виступає основною ланкою між минулим та майбутнім.

Проте, на відміну від класичного трактування, Денисенко вводить модерні елементи, що свідчать про зміну ролі жінки в сучасному українському суспільстві. Образ жінки-берегині в повісті не обмежується роллю пасивного спостерігача чи

виключно хранительки традицій. Вона стає активною учасницею суспільних змін та національного відродження, що відображає загальні тенденції розвитку жіночого руху в Україні, зокрема у XX–XXI століттях. Сучасна жінка не тільки зберігає культурну спадщину, але й активно сприяє її адаптації до нових умов, беручи участь у відновленні національної ідентичності.

У контексті національного відродження роль жінки у творі символізує не лише культурне, а й соціальне оновлення. Вона виступає не як пасивний символ, а як суб'єкт змін, активно беручи участь у відродженні суспільних цінностей та ідеалів. Жінка-берегиня Денисенко є центральною постаттю, яка підтримує духовний зв'язок з минулим, але водночас спрямована в майбутнє, що відображає складну і водночас прогресивну природу української національної ідентичності.

Отже, образ жінки-берегині в повісті «Тіні незабутих предків» є прикладом поєднання традиційних та модерних уявлень про роль жінки в українському суспільстві. Він символізує важливість збереження культурної пам'яті та спадщини, але водночас вказує на необхідність адаптації до нових соціальних викликів. Жінка у творі є не лише хранителькою, а й рушійною силою національного відродження, що підкреслює її значущість у процесі формування національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Откович К. Ілюзія свободи: образ жінки від традиціоналізму до модернізму. Монографія (PDF) – Київ: КАРБОН, 2015. – 210 с.
2. Забужко О. Музей покинутих секретів: Роман. Вид. 2-е, доп. – Київ: Факт, 2009. – 823 с.
3. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVII– початку XVIII століття. – Київ: Laurus, 2012. – 472 с.
4. Пронченко Я. Є. Жіночий образ в літературі як ретранслятор історичних подій (PDF). Криворізький державний педагогічний університет, 2019. – 68 с.
5. Івашина О. О. Концептосфера архетипу матері в романістичі Марії Матіос. – Збірник тез XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «МОВИ І СВІТ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКЛАДАННЯ» (28-29 березня 2024 р.). – Кропивницький, 2024. – с. 57-60.
6. Замша А. В. Жінка в українській культурі: традиції та сучасність (PDF) – Одеса. 2023. – 73 с.
7. Берегиня. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Берегиня> (дата звернення: 29.12.2024).
8. Яценко О.О. Типи жінок-матерів козацької доби в українській літературі кінця XIX–XX ст. Вісник Запорізького національного університету Філологічні науки № 2, 2013. – с. 158-163.
9. Денисенко С. Тіні незабутих предків: Документально-публіцистична повість. Вид. 2-е. – Чернівці. 2005. – 264 с.